

ATATÜRK DÜŞÜNCESİ İLE TÜRK KADINININ ÇAĞDAŞLAŞMASI

Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI

Türkiye'nin bağımsız bir ülke olarak belirmesi, 1919 yılında başlayan Millî Mücadele sonucunda görülür. Bu mücadeleyi başarıyla yönlendiren Ulu Önder Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni sadece savaşarak kurtarmamış, bunun yanısıra gerçekleştirdiği reformlarla da Türkiye'nin yeni düzenini oluşturmuştur. Bu açıdan konuşmamıza vesile olan çağdaşlaşma kavramı, Türkiye'nin iktisadî ve sosyo-kültürel gelişmişliğini ifade eder.

Günümüzde ülkeler genelde gelişme biçimleri ve düzeylerine göre sınıflandırılır. Gelişmekte olan ülkeler, batılılaşmak, kalkınma aşamasında da batıyı örnek almak istemektedirler. Bu gelişme süreci, çağdaşlığı yakalama olarak değerlendirilebilir.

Bu düşünceler ışığında çağdaşlıktan söz edebilmek için, önemli koşullar gereklidir. Örneğin, ülkenin eğitim durumu, yani halkının okur-yazarlığı, lâik hukuk düzeninin olması ve gelirin tabana eşit dağılımının sağlanması gibi.

Çağdaşlaşmanın önemli unsurlarından olan lâik düzenin sağlanması, çağdaş devlet düzeninin temel taşıdır. Lâik devlette kişiler din ve vicdan hürriyetine sahiptir. Bu düzende kişi özgürlüğü söz konusudur. Eğitim kurumları lâik ilkelere göre düzenlenir. Lâik devlette, hukukî işlemler, akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gereklerine göre düzenlenir. Bunun sonucu olarak da zaten kadın-erkek eşitliği ortaya çıkar.

Çağdaşlığın diğer bir göstergesi, ülke düzeyindeki okur-yazar oranının yüksekliğidir. Cumhuriyet Türkiye'si'nden önceki Türk toplumunda eğitim, iki yönlü bir sistem içermektedir. Birincisi dini kurallara göre yapılan eğitim yani medrese eğitimi, diğeri ilmi esaslara göre yapılan eğitimidir. Bu eğitim sisteminde Türk kadınına layıkıyla yer verilmemiştir. Bu eğitim sistemi Osmanlı Türk kadını için kayıp yıllar olarak tarih sayfalarında yer almıştır. Her ne kadar, Tanzimat döneminde, dönemin aydın kitlesi ve bazı düşünürlerce, Türk kadınının eğitiminde ve toplumsal yaşamında, fırsat eşitliği verilmesi yönünde girişimler görülmüşse de bu çabalar yeterli

olmamıştır. Bu dönemde, Osmanlı kadın mücadelesi, kadının toplumsal ve çalışma hayatına katılması yönünde belirginleşmiştir. Dönemin yazarlarından Celâl Nuri "Kadınlarımız" isimli eserinde; "Erkekler ne denli gelişirse gelişsinler, kadınlar da onlara koşut olarak ilerlemezlerse iş yarıda kalır. Tam olarak uygarlaşamaz. Yeryüzünde erkekleri ilerleyip de kadınları aşağılık durumda kalan bir ulus yoktur. Kadın başka erkek başka bir ulus olamaz. Bir ulusun erkek yarısı dişi yarısından bağımsız yaşayamaz. Kadın erkeği erkek kadını olgunlaştırıp tamamlar." demektedir¹. Bu düşünceler 1913 yıllarında söylenmiştir.

Atatürkçü düşüncede çağdaşlaşmayı incelemeyen önce Atatürkçülüğün ne olduğunu ve Atatürk dönemini kısaca ele alalım.

Atatürkçülük, Türk devletinin ve Türk ulusunun siyasi ve toplumsal konulardaki düşünce temelini oluşturan, uygulamalarla güçlendirilmiş bir kuramlar bütünü şeklinde düşünülmektedir². Tarifedeki "Türk ulusu" ifadesi; cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin, siyasi ve toplumsal meselelerin, hem düşünce ve hem de eylem bazında güçlendirilmesi anlamını taşır. Bu düşünce temeli 20. yüzyılın ortalarında, II. Dünya Savaşı sonunda Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nı meydana getiren fikrin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu vesileyle de insan hakları düşünceleri ortaya çıkmıştır.

Atatürkçülüğün mimarı Mustafa Kemal'in çağdaşlık kavramına bakışı incelendiğinde, Atatürkçülükte ilke ve inkılaplar, bir zincirin halkaları gibi, birbirini tamamlayan unsurlardan oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bu halkalardan birinin kopması, zincirin tamamının dağılmasına neden olacaktır. Türk kadınının çağdaşlığı da bu zincirin en önemli halkalarından birisidir.

Atatürk'ün kişi olarak çağdaş düşünce yapısını kazanması, gençlik yıllarından itibaren başlar. Gençliğindeki davranışlarında çağdaş çizgiler görülür. Millî mücadelesini tamamladıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk, yakın arkadaşlarına "Vatan işgalden kurtarıldığında vazifemiz bitmeyecektir. Ülkemiz medeni milletler arasında yer alacaktır"³. demektedir. Bu yenilikçi düşünce ile Atatürk, eğitim sisteminin lâik hale getirilmesi, kadın hakları ve hukukun çağdaş düzeyde ele alınması, yani yeni bir Türk Dev-

¹ Celâl Nuri, *Kadınlarımız*, Der: Özer Ozankaya, (Yayınlanmamış eser), Ankara, 1993.

² Utkan Kocatürk, "Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaşlaşma", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.

³ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1984.

leti'nin oluşturulmasını gerçekleştirebilmiştir. Yeniliğe açık olan Türk milleti de Atatürk'ün bu çağdaş düşüncesinden güç almıştır.

Atatürk, Türk milletine çağdaş uygarlık seviyesine erişmeyi, hatta bu seviyeyi aşmayı amaç olarak göstermiştir. Çünkü Atatürk Türk toplumunda çağdaşlaşmayı her şeyden önce bir yaşam davası, bir var olma mücadelesi olarak kabul eder. Dikkat edilirse Atatürk'ün bütün konuşmaları uygarlık ve çağdaşlaşma kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Atatürk'ün "Memleketler muhtelifdir, fakat uygarlık birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu yegane uygarlığa iştirak etmesi lazımdır."⁴ sözü de bunun bir göstergesidir. Atatürk düşüncesindeki uygarlık, bir milletin devlet hayatında, fikir hayatında ve ekonomik hayatta gösterdiği ilerlemeyi tarif eder ve burada da Türk milletinin uygarlığı kastedilir. Bu çağdaş düşüncede hedef Türkiye'yi kalkındırmak, Türk milletini uygar düzeye ulaştırmaktır.

Çağdaş milletler, çağdaş niteliklerini her türlü dogmatik unsurları değil, bilim ve teknoloji kurallarını kendilerine rehber ederek kazanmışlardır. Türk milletini de çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıracak tek rehber, bilim ve tekniktir⁵. Bu bakımdan ilim ve fennin dışında rehber aramak Atatürk'e göre de yanılıdır. İşte Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefi temelde bu esasa dayanır.

Atatürk çağdaşlaşma hareketini başlattığı, büyük inkılaplarına giriştiği zaman Türk toplumu asırların ihmali olarak batıdan çok geridedir. Ülke, baştan sona kadar bakımsız ve harebe içerisinde, ulaşım imkanları yetersiz, yol ve araç kısıtlı, özellikle ekonomik hayatımız çağdaş ölçülerden çok uzaktadır. Şeriat esasları ve mecelleye dayanan hukuk düzenimizde de günün gereklerine uygun, lâik bir düzen getirmek, bu amaçla yeni kanunlar yapmak ve uygulamak gerekmektedir. Yine bu yıllarda eğitimimiz ve kültür hayatımız esaslı bir inkılâba ihtiyaç gösterir. Geniş kitle okuldan, eğitimden nasibini almamıştır. Okuma-yazma bilenlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Genç kuşakları asrın gereklerine göre yetiştirebilmek için ilmin ve teknolojinin ışığında lâik ve millî bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Çağdaş Türk biliminin temellerini atacak olan üniversitelerimize de batılı anlamda görevler düşmektedir. Türk kadını yine asırlar süren ihmalin sonucu olarak toplum hayatının dışında bırakılmıştır. Kadın, siyasi hakları şöyle dursun, sosyal ve hukuksal haklarından da mahrumdur. Oy-

⁴ a.g.e.

⁵ Utkan Kocatürk, "Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaşlaşma", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.

saki uygarlık yolunda yükselme adımlarının kadın ve erkek her iki cins tarafından beraber atılması kaçınılmazdır.

Atatürk düşüncesinde, kadın haklarına dönük dikkati çeken en belirgin özellik, kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin, hepsini 'insan' kelimesi içine almış olmasıdır. Atatürk'ün yaşamı incelendiğinde, O'nun Türk kadını, çağının ilerisinde bir statüde değerlendirdiğini kolayca görürüz. Atatürk, 1923'te Konya'da yaptığı bir konuşmada; "Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir kadın, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı, milletimi, kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez."⁶ demektedir. Görüldüğü gibi, Atatürk'ün kendine özgü çağdaş bir kadın anlayışı bulunmaktadır.

Türk kadınının çağdaş düzeye erişebilmesinde üç reformun çok önemli payı vardır. Bu reformlar şunlardır: 1924 yılında eğitimin birleştirilmesini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ve 1924'de Türk kadınına siyasal hakların verilmesini sağlayan kanundur.

Türk kadınının eğitiminde Tanzimat dönemiyle birlikte bazı adımlar atılır. İlk devlet okulları 1847 yılında kurulur. 1869 yılında kabul edilen bir yasa ile (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) okuma-yazma çağındaki tüm çocuklara kız ve erkek ayrımı yapılmaksızın ilk öğretim zorunluluğu getirilir. Bu arada kız çocukları için 1858'de kız rüştiyesi (ortaokul), 1869'da da kız sanayi okulu, 1870'de kız öğretmen okulu ve 1911'lerde de kız liseleri açılır. 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü sonrası Harp Okulları dışında tüm eğitim kurumları kız çocuklarına da hizmet sunmak üzere programlanır. Harp Okullarına kız çocuklarının katılımı ise 1965 yılındaki Türk Silahlı Kuvvetleri Yasası ile sağlanır. Böylece 1927 yılından itibaren Türkiye'de karma eğitime geçilir, Türk toplumu içerisinde kadın-erkek ayrımı yasal olarak ortadan kaldırılır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Türk kadınının eğitim durumu incelendiğinde, 1935 yılındaki ilk nüfus sayımında kadın nüfusun % 90.19'unun okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu oran erkeklerde de % 70.65'tir. 1935'ten günümüze kadar yapılan eğitim reformları ile bu oranlar 1985 yılı itibariyle kadınlarda % 31.77'ye erkeklerde ise % 13.45'e düşürülmüştür. Diğer bir ifadeyle 1985'te kadınların % 68.23'ü, 1989'da

⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1984.

ise % 72.83'ü okur-yazardır⁷. Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören kız çocuklarının oranları ise (1985 verilerine göre) ilkokulda % 44.74, ortaokulda % 34.15 lisede ise % 37.20 dir. Son yıllarda eğitim sistemimizde ilkokul ile ortaokulun birleştirilmesi çalışmaları yaygınlaştırılmakta olup, bu süreç, kız öğrencilerin öğrenim görme düzeyini yükseltecektir. Yükseköğretimdeki kız öğrenci oranı ise % 25.22 dir. 1991 verilerine göre ise bu oran % 33.60'a yükselmiştir. 1985 ile 1991 yılları arasındaki 6 yılda yükseköğretimdeki kız öğrenci oranı 8.38 puan artış gösterdiği görülmektedir. Bu oran Türk kadınının uygar seviyeyi yakalaması yönünden önemli gelişmedir. Yükseköğretimdeki kız öğrencilerin bilim dallarına göre durumları ise şöyledir: Dil ve edebiyatta % 60.04, sanatta % 54.80, matematik ve fen kolunda % 46.31, sağlık bilimlerinde % 40.17, sosyal bilimlerde % 37.34, uygulamalı sosyal bilimlerde % 38.36, teknik bilimlerde 22.52, ziraat ve ormancılıkta % 35.78 dir⁸. Buna göre Türkiye'de yükseköğretimde her 100 erkek öğrenciye ancak 50 kız öğrenci düşmektedir. Halbuki gelişmiş ülkelerde bu oran daha yüksek çıkmaktadır. Örneğin, Kanada'da 113, Danimarka'da 97, Fransa'da 79, İtalya'da 88 ve Almanya'da ise 93 kız öğrenci, her 100 erkek öğrenciye düşen rakamdır⁹.

Türk üniversitelerinde öğretim veren Türk kadını oranında önemli bir artış vardır. Bu kurumlarda kadın öğretim üye ve yardımcılarının oranları % 35'lerdedir. Yönetim kademesinin de % 20'sini kadınlar oluşturmaktadır. İlk ve ortaöğretimde görevli öğretmenlerin, ki Türk kadını için çalışmada birinci derecede önemli olan öğretmenliğe yönelen Türk kadını % 42.31¹⁰ oranındadır. Yani öğretmenlerin yarıya yakını kadındır.

Eğitilmiş ve yetiştirilmiş insan gücünün, ülkenin ihtiyaçlarına büyük ölçüde yararlı olacağı bilinen bir gerçektir. Bu açıdan ekonomik göstergelerdeki kadının rolünü de incelememizde yarar vardır. Buna göre Türkiye'de toplam kadın nüfusun % 34.9'u işgücüne katılmaktadır. Bu kesimde yapılan işe göre dağılım şöyledir: (1985 verileri)

Tarımcı, hayvancı, ormancı	% 80.64
Hizmet işleri	% 2.28

⁷ DİE İstatistik Yıllığı 1987, *DİE Matbaası*, No: 1250, Ankara, 1988.

⁸ ÖSYM İstatistikleri, Ankara 1990.

⁹ Nail Güreli, "21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız, Dünyanın Neresinde", *Milliyet Dizi Yayınları*, 5-3-1993.

¹⁰ a.g.e.

Ticaret ve satış elemanı	% 1.58
İdari personel	% 4.40
Tarım dışı üretim ve ulaşım	% 5.78
İlmi teknik eleman	% 4.79
Müteşebbis	% 0.22

Görülüyor ki ekonomik yönden aktif nüfusun en yüksek oranını % 80.64 ile tarım sektöründe görüyoruz. Bunun da % 73.96'sını ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın kesimi oluşturmaktadır. Bu oran 1927 yılında % 96.16'dır ¹¹. Bu rakamları çeşitli açılardan ele almak mümkündür. Bununla birlikte günümüzde önemli mevkilerdeki kadın oranlarına değinmek de gerekmektedir. Örneğin, işgücünde 1992'de idari personel olarak görev alan kesimin % 30.5'ini, yargıç ve savcılarını da % 14.82'sini kadınlar oluşturmaktadır ¹². Buradan gerek eğitim, gerekse çalışma ve işgücü yönlerinden toplumumuzda kadınların fırsat eşitliğini layıkıyla kullanamadığını söyleyebiliriz.

Türk kadını nasıl ki eğitim alanında gelişmelerini Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan reformlar ile sağladı ise, hukuk açısından da, 1926 yılında çıkarılan Türk Medeni Kanunu ile yasal haklarını elde etmiştir. Türk Medeni Kanunu, kadının insanca ve uygarca yaşamasına yönelik eşitlik kurallarını içermektedir. Erkeğin çok kadınla evliliğini yasaklamaktadır. Türk kadınının genç yaştaki evlilikleri de yasal düzenlemeye alınmıştır. Evlilikte önemli kurallar getirilmiş, resmileştirilmiştir. 1926 Medeni Kanunu'nun bazı maddeleri ise zaman içerisinde günümüz koşullarına uygun olarak değişikliklere uğramıştır. 1991 yılı göstergeleri, Türk kadınının medeni durumunu, yasaların gerektirdiği biçimde kullandığını ispatlamaktadır. Örneğin, Türkiye'de evli kadınların % 98.4 tek eşlidir. Kadınların evliliği modern çağa uygun olarak gerçekleşmektedir. Evli kadınların % 80.4'ü hem resmi hem de dini nikahlıdır. Dini nikahlı evlilik yapmış kadın oranı ülke düzeyinde sadece % 8.8 dir. Sadece resmi nikah yapan kadın oranı ise % 10.7 dir. Türk kadınının ilk evlilik yaş ortalamasının da, zaman itibarıyla yükseldiğini görüyoruz. Buna göre 1983'de ilk evlilik yaş ortalaması 17.6 iken, 1988'de 18.2'ye yükselmiştir. Bu yaş sınırının yükselmesi kadın nüfusunun bilinçlenmesiyle doğru orantılıdır. Bu bilinçlenme sonucu, akraba evliliği yapmayan kadın nüfus oranı da % 78.9 gibi

¹¹ DİE İstatistik Yıllığı 1987, *DİE Matbaası*, No: 1250, Ankara, 1988.

¹² Nail Güreli, "21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız, Dünyanın Neresinde", *Milliyet* dizi Yayınları, 9-3.1993.

bir orana çıkmıştır¹³. Daha önceki yıllarda akraba evliliğinin fazlaca görüldüğü Türkiye’de akraba evliliği oranının düşmesi, yine kadın bilinci ve iletişim olanaklarının gelişmişliği ile doğru orantılı olarak değerlendirilmesi gerekir.

1926 Türk Medeni Kanunu, Türk kadınına büyük ölçüde yenilik ve toplumsal hakların yerleşmesine neden olmasının yanı sıra bu Kanun’un bir sonucu olarak; ceza kanunu, iş kanunu ve sosyal güvenlik kanunlarında da kadına değer veren, kadın lehine bir çok kararlar da Türk yasalarına girmiştir.

1965 tarihli 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun bazı maddeleri kadının kamu sektörü istihdamında cinsiyet yönünden bir ayrıcalığın olmaması gerektiğini ifade eder. Esasen bu husus son 1982 anayasasının 70. maddesinde “Her Türk’ün kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğu, hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka bir ayırımın gözetilemeyeceği”¹⁴ hükmü yer alır.

Yine 1965 yıl 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetler Personel Kanunu hükümleri çerçevesinde de kadın ve erkek ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır. Bu yasa ile subay temel hizmetlerinde ve yardımcı sınıflarda kadınların görev alabileceği hükmü vardır.

İş Kanununda ise 1981 tarih ve 1475 sayılı yasa ile ücret konusunda “eşit işe eşit ücret” prensibi getirilmiştir. Bu kanun ile kadının maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışmayı gerektiren işlerde her yaş kadını ile 18 yaşını tamamlamamış erkeklerin çalışmaları yasaklanmaktadır.

İşçi kesimi sosyal güvenliği ile ilgili; 1949 tarih, 54354 sayılı Emekli Sandığı, 1965 tarih, 506 sayılı SSK ve 1983 tarih, 2925 sayılı, tarım kesimini kapsayan kanunlarda da, kadın ve erkek çalışanların sosyal güvenlikleri üzerinde çağa uygun düzenlemeler yer alır.

Politikada da Türk kadını yerini almıştır. 1934’te siyasal haklarını alan Türk kadını ilk seçimde 18 kadın parlamenter çıkarmıştır. Bugün 20 Ekim 1991 seçimleri itibariyle Mecliste 6 kadın parlamenter bulunmaktadır. Bu sayı Meclisin ; 1.7’sine tekabül etmektedir. Birçok batılı ülke kadından daha önce kazanılan siyasal haklar Türk kadını tarafından yeterince kullanılamamaktadır.

¹³ Emel Doğramacı, *Atatürk’ten Günümüze, Sosyal Değişmede Türk Kadını*, (yayına hazırlanan eser), Ankara, 1993.

¹⁴ TC. Anayasası, *TİSK Yayını*, No: 69, Ankara, 1983.

Sonuç

Toplumun yarısını oluşturan Türk kadın kesiminin bugün yasal olarak hiçbir problemi bulunmamaktadır. Bu haklarını da Yüce Atatürk sayesinde kazanmışlardır. Türk kadını için bugünkü problem uygulamadaki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Çünkü bugün Türk kadını ekonomik yönden ailesine bağımlıdır, ekonomik yönden bağımsız olsa bile duygusal yönden yine ailesine bağımlıdır¹⁵. Bu nedenle Türk kadını bazı girişimlerde bulunmak zorundadır. Kendi ayakları üzerinde durabilmelidir. 1992 yılında gerçekleştirilen anketlere göre, bugün halâ Türk kadınının % 89'u sinemaya, % 87'si tiyatroya gitmiyorsa, 20 yaş üstü kadının % 79'u üç ayda bir kitap okumuyorsa, yine % 63'ü gazete okumuyorsa, % 98'i son bir yılda yurt dışına, % 66'sı kent dışına çıkmamış ise ve % 31'inin evine bir misafir geldiğinde aileler kadın-erkek birarada oturmuyorsa,¹⁶ Türk kadınının çağını yakalayabilmesi için dünya kadınınından daha fazla çaba sarfetmesi gerekecektir. Dolayısıyla Türk kadınının sosyal, siyasal ve kültürel her alana doğrudan katılması kaçınılmaz olmaktadır. Bunun için Cumhuriyet Türkiyesinde herşey mevcuttur. Türk kadını, çağdaş düşünmeli, çağdaş hareket etmelidir. Türk kadını, yaşam mücadelesinde erkekle birlikte ve beraberce ülke kalkınması için, çağı yaşabilmesi için mücadele etmelidir. Bu doğrultuda bugüne kadar oldukça önemli adımlar atılmıştır. Son on yıl içerisindeki gelişmeler bunun en güzel örneğidir. Bu gelişme ve ilerlemeye Türk kadınının elbirliği ile destek vermesi gerekmektedir. Yüce Atatürk de bunu istiyordur, eminim.

¹⁵ Meryem Koray, "Kadın ve Politika", *Milliyet Dizi Yazısı*, 8.12.1992.

¹⁶ Nail Güreli, "21. Yüzyıla Doğru Kadınlarımız, Dünyanın Neresinde", *Milliyet Dizi Yayınları*, 5-3.1993.